Jerzy Paczkowski
Tamara Kropiowska
Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku

Komu potrzebna jest wewnątrzszkolna diagnoza?

Rozporządzenie o nadzorze pedagogicznym z 2009 r. zobowiązuje szkoły i placówki oświatowe m.in. do analizy efektów swojej działalności. Jedno z wymagań w tym obszarze mówi: *Analizuje się wyniki sprawdzianu, egzaminu gimnazjalnego, egzaminu maturalnego i egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe*[1]. W charakterystyce wymagania określony jest cel takich analiz, wskazuje się na potrzebę wielopłaszczyznowego rozpoznania problemu, zaś uzyskane wnioski powinny być wykorzystane w dalszej pracy szkoły. Natomiast w charakterystyce wymagania *Uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności* czytamy o potrzebie diagnozowania i analizowania osiągnięć uczniów. Możliwości takich analiz - dostępność wyników egzaminów, metodologia[2] - są szerokie.
Doświadczenia osób prowadzących szkolenia w zakresie analizy efektywności kształcenia pokazują, że nie zawsze działania podejmowane w szkołach są skuteczne:

- na podstawie uzyskanych wniosków z analizy wyników egzaminów zewnętrznych budowane są programy naprawcze, niekoniecznie przynoszące oczekiwany efekt,
- w wielu przypadkach nauczyciele nie „utożsamiają się" z wnioskami z badań, wychodząc z założenia: „to nie jest problem w naszej szkole";
- w środowisku szkolnym rzadko można zetknąć się z próbą autorefleksji nad skutecznością warsztatu nauczycielskiego, przy wsparciu i wykorzystaniu dostępnych informacji ilościowo-jakościowych o egzaminach zewnętrznych;
- wzrasta popularność trzyletnich wskaźników EWD jako miernika efektywności kształcenia - przede wszystkim w szkołach, ale także wśród rodziców; jednakże w niewielu gimnazjach wykorzystywany jest Kalkulator EWD-Plus jako narzędzie wielopłaszczyznowej analizy efektywności pracy szkoły.

W czerwcu 2012 roku w Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku podjęto kolejne badania nt. „Wykorzystanie wyników egzaminów zewnętrznych i EWD do wewnątrzszkolnej diagnozy edukacyjnej"[3]. Celem projektu było uzy-

[1] Załącznik do Rozporządzenie MEN z dnia 7.10.2009 r. *w sprawie nadzoru pedagogicznego* (Dz.U. Nr 168, poz. 1324).

[2] Publikacje na stronach www.cke.edu.pl i www.ewd.edu.pl - m.in. *Analiza i interpretacja wyników oceniania i egzaminowania*, WBiE CKE Warszawa 2007, wyd. 2 uzupełnione; *Edukacyjna wartość dodana jako metoda oceny efektywności nauczania na podstawie wyników egzaminów zewnętrznych* pod red. R. Dolaty, CKE Warszawa 2007.

[3] W 2010 r. w podobnym obszarze były prowadzone przez ODN w Słupsku badania nt. efektywności pracy gimnazjum w kontekście wskaźnika EWD. Celem realizowanego w tym czasie projektu „Jak szkoła wspomaga uczniów?" było zbadanie zależności między stosowaniem oceniania kształtującego w procesie lekcyjnym a uzyskanym efektem, mierzonym wskaźnikiem EWD.

skanie informacji, czy i w jakim zakresie prowadzone są analizy tych wyników do poprawy efektywności kształcenia w szkołach podstawowych i gimnazjach (w tych także EWD). Zakres tematyczny badań dotyczył takich obszarów, jak:

- pozyskiwanie informacji o wynikach egzaminów zewnętrznych oraz przyroście wiedzy i umiejętności uczniów,
- wykorzystanie pozyskanych informacji w szkole (analiza, wnioski, działania),
- doskonalenie efektywności kształcenia.

Przyjęto wieloetapowy zamknięty cykl działań:

DIAGNOZA → WNIOSKI i REKOMENDACJE → DZIAŁANIA NAPRAWCZE → WERYFIKACJA (diagnoza).

Projekt wpisuje się w dwa pierwsze etapy cyklu. Kolejne etapy wdrażane będą za zgodą i na wyraźne życzenie gimnazjów.

Obszar badawczy, metody i narzędzia

Badaniami objęto 16 szkół (7 szkół podstawowych i 9 gimnazjów). W doborze szkół uwzględniono m.in. lokalizację szkoły (miasto, gmina[4]) i jej wielkość. Jeśli szkoła wchodziła w skład zespołu, wybierano jeden typ placówki - tak było w przypadku 4 szkół. Przeprowadzono badania ankietowe wśród nauczycieli oraz wywiady z dyrektorami szkół i przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego (JST).

Tabela 1. Charakterystyka szkół i rodzaj prowadzonych badań

	Rodzaj badań	Charakterystyka
Szkoły podstawowe	148 ankiet nauczycieli 3 wywiady z dyrektorami	7 szkół, w tym: 2 szkoły miejskie wielkoosiedlowe 2 szkoły miejskie ze środowisk niezamożnych i trudnych 1 szkoła wiejska (w zespole z gimnazjum) 2 szkoły wiejskie (gimnazjum w tej samej miejscowości)*
Gimnazja	187 ankiet nauczycieli 4 wywiady z dyrektorami	9 szkół, w tym: 1 gimnazjum miejskie bez określonego rejonu (elitarne, przy LO) 1 gimnazjum miejskie rejonowe wielkoosiedlowe (w zespole z LO) 1 gimnazjum miejskie rejonowe (o dobrej opinii) 1 gimnazjum miejskie rejonowe ze środowisk niezamożnych i trudnych 1 gimnazjum miejsko-gminne (szkoła podstawowa w tej samej miejscowości) 2 gimnazja wiejskie (w zespole ze szkołą podstawową) 2 gimnazja wiejskie (szkoła podstawowa w tej samej miejscowości)
Przedstawiciel JST	5 wywiadów	2 wywiady z przedstawicielem miasta 3 wywiady z przedstawicielem gminy

* Dotyczy to szkół, które zlokalizowane są w miejscowości będącej siedzibą władz gminnych. W miejscowości gminnej jest 1 szkoła podstawowa i 1 gimnazjum. Do gimnazjum przychodzą uczniowie z tej szkoły podstawowej oraz z innych okolicznych miejscowości.

W dalszych analizach uwzględniono także efektywność kształcenia w szkołach. Jako wskaźnik przyjęto 3-letni poziom potencjału (staniny) uczniów w szkole, określony na podstawie wyników egzaminów zewnętrznych z lat 2010-2012

[4] 5 szkół wiejskich zlokalizowanych jest w miejscowości będącej siedzibą władz gminy, 2 szkoły wiejskie - poza.

- potencjał niski, średni i wysoki[5]. Szkoły, których wyniki egzaminów w tych latach mieściły się w staninach albo z potencjału niskiego, albo z potencjału średniego, zaklasyfikowano do potencjału średnio-niskiego (zobacz w dalszej części artykułu - Tabela 2.).

Zastosowano 3 narzędzia badawcze:

- ankiety dla nauczycieli (9 pytań półotwartych - 72 dystraktory; obszary tematyczne: pozyskiwanie informacji, wykorzystanie informacji w szkole, wykorzystanie informacji w JST, prace nad doskonaleniem efektywności kształcenia),
- wywiady z dyrektorami szkół (19 pytań; obszary tematyczne - jak wyżej),
- wywiady z przedstawicielami JST (15 pytań; obszary tematyczne - jak wyżej).

Modelowanie szkół

Celem badań było m.in. pokazanie, jakie tendencje w analizie efektywności kształcenia możemy zaobserwować w szkołach.

W poniższej tabeli szkoły objęte badaniami rozmieszczone są zgodnie z przypisanym im potencjałem. Wiersze odpowiadają potencjałom dla szkół podstawowych, kolumny - potencjałom gimnazjów. Dla gimnazjów uwzględniono ponadto 3-letni wskaźnik EWD 2009-2011.

Na podstawie tej tabeli możemy odczytać „migrację" uczniów. Dotyczy to przede wszystkim szkół wiejskich i miejsko-gminnych - najczęściej w tej samej miejscowości funkcjonuje jedna szkoła podstawowa i jedno gimnazjum (oddzielnie lub w zespole szkół). Bardziej skomplikowane jest to w odniesieniu do szkół miejskich i wielkomiejskich.

Na przykład: jeśli szkoła podstawowa umieszczona jest na skrzyżowaniu wiersza „potencjał średni" i kolumny „potencjał średni", oznacza to, że wyniki z egzaminów zewnętrznych pozwalają zaklasyfikować tę szkołę do potencjały średniego, zaś jej uczniowie przechodzą do gimnazjum, które sklasyfikowane jest w potencjale średnim. Szkoły miejskie są jakby poza głównymi ramami tabeli. Dla tych szkół trudno w sposób precyzyjny określić „ośrodki migracyjne", tj. z jakich szkół podstawowych przychodzą uczniowie, do jakich gimnazjów się wybierają.

Tak więc w odniesieniu do badanych szkół wiejskich i miejsko-gminnych możemy stwierdzić, że potencjał zbioru uczniów nie zmienił się lub nieznacznie wzrósł.

W tabeli widoczna jest ciekawa zależność między potencjałem gimnazjów a 3-letnim wskaźnikiem EWD 2009-2011. W większości analizowanych przypadków gimnazja o potencjale niskim lub średnio-niskim mają przynajmniej jeden ujemny (humanistyczny) albo oba ujemne (humanistyczny i matematyczno-przyrodniczy) wskaźniki EWD; nie mają wskaźnika dodatniego. Natomiast gimnazja o potencjale średnim lub wysokim mają jeden dodatni wskaźnik EWD (matematyczno-przyrodniczy).

[5] Przyjęto dotychczasową interpretację CKE: potencjał niski - staniny 1-3, potencjał średni - staniny 4-6, potencjał wysoki - staniny 7-9.

Tabela 2. Charakterystyka badanych szkół (wraz ze wskaźnikiem zgodności z modelem)

<table>
<tr><td></td><td>5m[G-m] - Typ A - 0,462</td><td colspan="2">7m[G-m] - Typ A - 0,537
8m[G-m] - Typ D - 0,471</td><td>6m[G-m] - Typ D - 0,385</td><td></td></tr>
<tr><td>Potencjał wysoki [SP]</td><td colspan="3"></td><td></td><td>2m[SP-m] - 0,459
4m[SP-m] - 0,325</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Potencjał średni [SP]</td><td colspan="2"></td><td>11w[G-w] - Typ C* - 0,573</td><td rowspan="2"></td><td rowspan="2">1m[SP-m] - 0,515</td></tr>
<tr><td colspan="3">12m[G-m/g] - Typ C - 0,643</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Potencjał niski [SP]</td><td colspan="3">9w[SP-w] - 0,363
9w[G-w] - Typ A - 0,447</td><td rowspan="4"></td><td rowspan="4">3m[SP-m] - 0,361</td></tr>
<tr><td colspan="3">10w[SP-w] - 0,559
10w[G-w] - Typ A - 0,827</td></tr>
<tr><td colspan="3">14w[G-w] - Typ B - 0,577</td></tr>
<tr><td colspan="3">15w[SP-w] - 0,499</td></tr>
<tr><td></td><td>Potencjał niski [Gimnazjum]</td><td colspan="2">Potencjał średni [Gimnazjum]</td><td>Potencjał wysoki [Gimnazjum]</td><td></td></tr>
</table>

Legenda: Podział gimnazjów ze względu na EWD:
Typ A - EWD GH^- ; EWD GMP^- ; Typ B - EWD GH^- ; EWD GMP^0
Typ C - EWD GH^- ; EWD GMP^+ ; Typ D - EWD GH^0 ; EWD GMP^+

* 11w - zapis ten oznacza numer szkoły wiejskiej [w]; został nadany przez prowadzących badania. Przyjęto zasadę, że jeśli w tej samej miejscowości gminnej/wiejskiej występuje szkoła podstawowa i gimnazjum, wtedy numeracja jest ta sama. Szkoły różni dalsza część kodu. [G-w] - zapis ten oznacza, że jest to gimnazjum [G] wiejskie [w]; wyniki egzaminu zewnętrznego klasyfikują do grupy szkół o potencjale średnim (pozycja w tabeli - kolumna pionowa). Typ C - zapis ten odnosi się do legendy pod tabelą: osiągnięcia gimnazjum charakteryzują 3-letnie wskaźniki EWD 2009-2011: EWD GH^- i EWD GMP^+. Do tego gimnazjum przychodzą uczniowie ze szkoły podstawowej o potencjale średnim (pozycja w tabeli - wiersz poziomy).

Tabela 2. prócz wspomnianego już potencjału szkół, wskaźników EWD w gimnazjach zawiera też tzw. wskaźniki zgodności z modelem teoretycznym.

Dla potrzeb dalszej analizy efektywności kształcenia stworzony został „oczekiwany model szkoły", który kompleksowo badałby tę efektywność. W modelu jako wskaźniki przyjęto te dystraktory dołączone do pytań ankiety, które powinny stanowić standard w działaniach szkół, wynikających z funkcjonowania wewnątrzszkolnego systemu diagnozy edukacyjnej. Teoretyczny Model Szkoły w pierwszej wersji zawierał 31 wskaźników. Jednakże po uwzględnieniu pewnych uwarunkowań (bardziej przyjaznych szkole) teoretyczny oczekiwany model szkoły zawierał 39 wskaźników. Dla każdej szkoły wyliczono wskaźnik zgodności z modelem. Wyniki nie były zadowalające - od 0,325 do 0,643 (patrz: Tabela 2.).

Wyłamała się jedna szkoła (**10w[G-w]**), której wskaźnik wykazywał wysoką zgodność z modelem teoretycznym (wyniósł aż 0,827). Jest to wiejskie gimnazjum o niskich wynikach z egzaminów zewnętrznych w latach 2010-2011 (w 2012 - średnie) i ujemnych 3-letnich wskaźnikach EWD. W tym przypadku konieczna będzie w dalszych analizach weryfikacja ankiet tej szkoły.

Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli spróbujemy wyciągnąć wnioski o funkcjonowaniu wewnątrzszkolnego systemu diagnozy, a także o skuteczności podejmowanych działań w ramach tego systemu. Porównanie wyborów dystraktorów przez ankietowanych nauczycieli z teoretycznym modelem szkoły pozwala na formułowanie pewnych tez, określających sprawczą i motywacyjną funkcję wewnątrzszkolnego systemu diagnozy efektywności kształcenia. Tezy te wymagają zweryfikowania.

Na podstawie tabeli możemy postawić następujące tezy:

- Na wysokie wyniki (wysoki potencjał) szkoły, potwierdzone znaczącymi wynikami 3-letniego EWD - niekoniecznie miały wpływ działania, podejmowane w ramach wewnątrzszkolnego systemu diagnozowania efektów kształcenia (patrz: gimnazjum **6m**[**G-m**]). Jest to gimnazjum elitarne, w którym najprawdopodobniej uczniowie są zmotywowani do uzyskiwania wysokich wyników.
- Podobny wniosek o zależności między potencjałem szkoły a systemem diagnozowania możemy wyciągnąć w odniesieniu do szkoły podstawowej **4m**[**SP-m**]. Jest to szkoła wielkoosiedlowa (na stosunkowo młodym osiedlu mieszkaniowym).
- W przypadku szkół w niewielkich miejscowościach, a także szkoły ze starego centrum miasta - szkoła podstawowa **1m**[**SP-m**], gimnazjum wiejskie w zespole szkół **11w**[**G-w**] i gimnazjum miejsko-gminne **12m**[**G-m/g**] - daje się zauważyć pozytywny wpływ wewnątrzszkolnego systemu diagnozy na efektywność kształcenia. Oba gimnazja mają znaczące wskaźniki EWD i charakteryzują się średnim i średnio niskim potencjałem.
- Sprawdza się doniosła rola wewnątrzszkolnego systemu diagnozy w odniesieniu do samodzielnego gimnazjum wiejskiego **9w**[**G-w**] i wiejskiego gimnazjum w zespole szkół **14w**[**G-w**]. Uczniowie, którzy kończą te gimnazja, posiadają potencjał średni i średnio-niski - wyższy w stosunku do wyniesionego ze szkoły podstawowej. W jakim stopniu - wymaga to odrębnej i bardziej gruntownej analizy wyników przeprowadzonych badań.
- Odrębnej analizy wymaga także sytuacja wiejskiego samodzielnego gimnazjum **10w**[**G-w**], które charakteryzuje się średnio-niskim potencjałem i ma ujemne 3-letnie wskaźniki EWD. A przy tym działania wewnątrzszkolnego systemu diagnozowania charakteryzuje wysoki wskaźnik zgodności z modelem.

Analiza wybieralności dystraktorów pokazuje, jak funkcjonuje w szkołach wewnątrzszkolny system diagnozy i jakie informacje są wykorzystywane. Aktualny model wszystkich badanych szkół przedstawia się następująco:

- Wyniki osiągnięć uczniów na podstawie egzaminów zewnętrznych są udostępniane przede wszystkim nauczycielom (97,3% wskazań dla SP i 97,9% wskazań dla gimnazjów), rodzicom (79,1% i 68,4%) i uczniom (79,7% i 66,8%), w mniejszym stopniu przedstawicielom JST (28,4% i 33,2%) [*wskaźnik zgodności: SP - 0,593; G - 0,603*].
- W szkole najczęściej opracowuje się szkolny program naprawczy (68,9% i 61,0%), przedmiotowe i problemowe (58,1% i 65,8%) programy naprawcze, natomiast na nieco mniejszą skalę modyfikuje się i dostosowuje rozkłady nauczania (40,5% i 51,9%) [*wskaźnik zgodności: SP - 0,559; G - 0,595*].

- Przeprowadza się diagnozę wstępną uczniów przychodzących do klasy czwartej SP lub do gimnazjum poprzez przeprowadzenie testu diagnostycznego. W większości przypadków test jest opracowany przez zespół nauczycielski (59,5% i 72,2%). Wykorzystuje się też standaryzowane testy zewnętrzne (40,5% i 46,6%). Elementem diagnozy wstępnej jest również zapoznanie się z indywidualnymi wynikami uczniów na egzaminie zewnętrznym[6] (33,1% i 56,7%) [*wskaźnik zgodności: SP - 0,444; G - 0,583*].
- Nauczyciele uzyskują informacje o efektywności nauczania w szkole na podstawie prezentacji na posiedzeniach rad pedagogicznych (92,6% i 94,1%) oraz z prowadzonych analiz i dyskusji w zespołach przedmiotowych i problemowych (64,9% i 74,3%). Rzadko kiedy są to własne analizy (38,5% i 54,5%). W niewielkim stopniu zagląda się na strony internetowe OKE, CKE i EWD (mniej niż 30%) [*wskaźnik zgodności: SP - 0,431, G - 0,541*].
- W analizie egzaminów zewnętrznych i osiągnięć uczniów uwzględnia się przede wszystkim średni wynik klasy (75,0% i 74,9%). Porównuje się wynik szkoły z krajowymi/lokalnymi (69,6% i 80,2%). Analizuje się wskaźniki łatwości standardów (57,4% i 69,0%) i zadań (46,6% i 66,8%), Także porównuje się wskaźniki łatwości standardów z krajowymi (69,6% i 80,2%), rzadziej natomiast porównuje się wskaźniki łatwości zadań (28,4% i 41,2%). W gimnazjach bierze się również pod uwagę 3-letni wskaźnik EWD (gimnazja - 56,7%) i rozkład staninowy wyników uczniów (gimnazja - 74,3%; w szkołach podstawowych - 27,7%). Mniej niż 30% ankietowanych wskazuje na korzyści wynikające z analizy mocy różnicującej zadań i rocznego wskaźnika EWD (gimnazja - 32,6%) [*wskaźnik zgodności: SP - 0,361; G - 0,582*].
- Zdaniem nauczycieli o efektywności kształcenia w szkole świadczą m.in. losy absolwentów (49,3% i 57,8%). W gimnazjach wskazuje się na EWD (gimnazja - 63,6%). Znamiennym jest, że EWD jako miara efektywności kształcenia doceniana jest w gimnazjach funkcjonujących w trudnych warunkach środowiskowych, uzyskujących słabsze od przeciętnych wyniki egzaminów zewnętrznych. Znaczna liczba ankietowanych nauczycieli wskazuje także na sukcesy uczniów w konkursach i olimpiadach (66,2% i 67,4%) - najczęściej są to nauczyciele ze szkół osiągających niskie wyniki (lewoskośny rozkład staninowy, ujemne EWD). Niepokojącym faktem może być opinia nauczycieli, że o efektywności kształcenia świadczą też średnie wyniki szkoły z egzaminów (57,4% i 57,2%), jak też wysokie oceny uczniów uzyskiwane w szkole (41,2% i 36,9%) [*wskaźnik zgodności: SP - 0,434; G - 0,564*].
- Większość szkół nie analizuje wyników egzaminów zewnętrznych pod kątem przyrostu wiedzy i umiejętności wg klas oraz wg płci i potencjału uczniowskiego[7] [*wskaźnik zgodności: SP - 0,282; G - 0,378*].

[6] Egzamin zewnętrzny na zakończenie gimnazjum, ale także w niektórych szkołach podstawowych egzamin w klasie III w ramach projektu OBUT.

[7] Nauczyciele wskazywali, że przeprowadzają analizę przyrostu wiedzy i umiejętności uczniów (SP - 50,7% wskazań, G - 70,1% wskazań), przyrost wiedzy wg potencjału (w granicach 30% wskazań) i wg płci (w granicach 10% wskazań). Mało prawdopodobne jest, aby analiza przyrostu wiedzy i umiejętności uczniów prowadzona była na podstawie rocznego wskaźnika EWD - tylko 56,7% wskazań w gimnazjum na korzystanie z 3-letniego wskaźnika EWD i 32,6% wskazań w gimnazjum na korzystanie z rocznego wskaźnika EWD, 63,6% wskazań w gimnazjum, że o efektywności kształcenia świadczy EWD (wskazania w SP marginalne).

- Znaczna liczba nauczycieli deklaruje, że jest przeszkolona w zakresie umiejętności analizy i interpretacji wyników egzaminów zewnętrznych, planowania i organizacji diagnozy umiejętności uczniów (około 45-66% wskazań). W nieco mniejszym stopniu w zakresie budowania testów sprawdzających umiejętności uczniów (31-38% wskazań) [*wskaźnik zgodności: SP - 0,408; G - 0,524*].

Ostatni podpunkt wymaga dodatkowego uzupełnienia. Aż 30% nauczycieli szkół podstawowych i około 13% nauczycieli gimnazjów nie jest przeszkolonych w zakresie podstawowych umiejętności analizy i interpretacji wyników egzaminów zewnętrznych, planowania i organizacji diagnozy, czy budowania testów. Około 10% nauczycieli nie rozpoznaje poziomu przygotowania uczniów do dalszego kształcenia (diagnoza wstępna czy zapoznanie się z indywidualnymi wynikami egzaminów).

Studium przypadków - wybrane szkoły

Pod uwagę wzięto 5 szkół. Kryterium doboru była informacja, kto opracowuje i przedstawia wyniki egzaminów zewnętrznych w szkole:

- 2 szkoły wiejskie podstawowe, w których wyniki opracowuje dyrektor szkoły,
- 2 szkoły podstawowe (miejska i wiejska), w których wyniki opracowuje zespół nauczycieli,
- 1 szkoła miejsko-gminna (gimnazjum), w której wyniki opracowuje dyrektor i zespół nauczycielski.

Analiza wyników badań dla powyższych szkół powinna w przybliżeniu określić, w której z powyższych szkół - ze względu na rolę dyrektora lub zespołu nauczycielskiego - podejmowane działania w zakresie analizy i interpretacji wyników egzaminów zewnętrznych i osiągnięć uczniów są najbardziej efektywne i skuteczne. Przyjęto 2 metody analizy i dyskusji:

- porównanie wskaźnika zgodności z teoretycznym modelem szkoły,
- analizę procentową deklarowanych wskazań.

Tabela 3. Studium przypadku - analiza wskazań i wskaźnika zgodności z modelem

Typ szkoły [liczba ankiet]	Kod szkoły	Opracowuje wyniki egzaminów	Wskazania*		Wskaźnik zgodności z modelem
			powyżej 50%	powyżej średniej	
SP wiejska [29]	9w[SP-w]	dyrektor	12	12	0,363
SP wiejska [11]	15w[SP-w]	dyrektor	18	22	0,499
SP miejska [14]	3m[SP-m]	zespół nauczycieli	13	14	0,361
SP wiejska [26]	10w[SP-w]	zespół nauczycieli	23	28	0,559
Gimnazjum miejsko-gminne [13]	12m[G-m/g]	dyrektor zespół nauczycieli	23	27	0,643
SP [40]	--	dyrektor	12	14	0,400
SP [40]	--	zespół nauczycieli	18	26	0,490

*Powyżej 50% - dotyczy wskazań dystraktorów w danej szkole zgodnych z modelem. Powyżej średniej - dotyczy wskazań dystraktorów w danej szkole zgodnych z modelem, dla których% wskazań jest wyższy od średniej w danej grupie szkół.

W odniesieniu do pojedynczych szkół trudno jednoznacznie określić, w jakim stopniu na skuteczność wewnątrzszkolnego systemu diagnozowania efektywności kształcenia ma decydujący wpływ rola dyrektora lub zespołu nauczycielskiego. Występujące tu wskaźniki ilościowe są nieporównywalne.

Sytuacja zmienia się, gdy zespolimy dane szkół, uwzględniając, kto opracowuje wyniki egzaminów. Wysokie wskaźniki utrzymują się w grupie tych placówek, w których wyniki egzaminów zewnętrznych są analizowane i interpretowane przez zespoły nauczycielskie. Tak więc istotne znaczenie dla skutecznej analizy wyników egzaminów zewnętrznych, jak też osiągnięć uczniów, ma praca zespołów nauczycielskich, dzięki czemu nauczyciele „utożsamiają się" z wnioskami tej analizy, tworzą własne programy naprawcze. Na ile są one skuteczne - to odrębny problem, wpisujący się w kolejny etap wspomnianego wyżej cyklu działań (DZIAŁANIA NAPRAWCZE).

Szkoła a środowisko lokalne - relacje i opinie

Uzupełnieniem badań ankietowych były wywiady przeprowadzone z 7 dyrektorami szkół (3 szkoły podstawowe, 4 gimnazja) i z 5 przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego (3 wiejskie, 2 miejskie). Z ramienia JST w spotkaniach uczestniczyły osoby odpowiedzialne za oświatę w mieście lub gminie, zajmujące różne stanowiska: od referenta, przez sekretarza gminy i dyrektora wydziału po wójta i wiceburmistrza. Rozmowy prowadzone były według tego samego scenariusza. Zadawane pytania dotyczyły następujących obszarów: pozyskiwanie informacji o osiągnięciach szkoły, wykorzystanie informacji przez szkoły i samorządy terytorialne, praca nad poprawą efektywności kształcenia.

Pozyskiwanie informacji:

- Informacje na temat poziomu wiedzy i umiejętności uczniów przychodzących do szkoły dyrektorzy i nauczyciele (wg dyrektorów i JST) uzyskują w większości przypadków z rozmów z nauczycielami z poprzedniego poziomu edukacyjnego (głównie w małych miejscowościach), jak również z własnych obserwacji i przeprowadzanych testów diagnostycznych.
- W większości szkół (za wyjątkiem jednego gimnazjum) informacje o wynikach uzyskanych przez uczniów na egzaminie zewnętrznym w poprzedniej szkole są archiwizowane w dokumentacji szkoły, zespołów samokształceniowych lub jako załącznik do arkusza ocen.
- Informacje na temat poziomu wiedzy i umiejętności uczniów kończących szkołę dyrektorzy czerpią z wyników egzaminów zewnętrznych, z testów próbnych i wyników klasyfikacji, a także od nauczycieli i od pedagoga szkolnego. Jedno z gimnazjów (miejskie) bada korelację ocen końcowych z wynikami egzaminu. Zestawienie w formie raportu przygotowuje dyrektor szkoły (większość szkół) i przedstawia nauczycielom na radzie pedagogicznej. Nauczyciele nie przeglądają raportów OKE i CKE.
- W 2 szkołach obszerną informację na temat osiągnięć uczniów w ciągu roku szkolnego nauczyciele uzyskują po przeprowadzonych testach zewnętrznych (płatnych).

Wykorzystywanie informacji w szkole

- W szkołach analizę wyników egzaminów zewnętrznych przygotowują i opracowują najczęściej dyrektorzy, ale także zespoły ds. analiz lub liderzy. Wstępne wnioski są przedstawiane na posiedzeniu rady pedagogicznej, a bardziej szczegółowa analiza odbywa się w zespołach przedmiotowych (zespoły opracowują i przedstawiają wnioski na RP). Najczęściej analiza polega głównie na porównaniu wyników szkoły z krajowymi i wojewódzkimi, porównaniu wyników pomiędzy klasami. Rzadziej dyrektorzy deklarują analizę według standardów czy zadań. Opinia dyrektora miejskiej szkoły podstawowej, działającej w środowisku trudnym: *Wyników sprawdzianu nie analizuje się, ponieważ to nie ma sensu: uczniów nie ma, materiał zrealizowany. Analizę wg zadań przeprowadzamy tylko do testów wewnętrznych*.
- Analiza wyników egzaminów zewnętrznych dostarcza szkołom informacji o obszarach umiejętności, które wypadają słabiej, nad którymi trzeba dodatkowo popracować. Natomiast na podstawie analiz osiągnięć uczniów przychodzących do szkoły nauczyciele dostają informację, które standardy sprawiają im trudności, jak pracować z uczniami. Tylko w jednej szkole dyrektor wykorzystuje wyniki analiz do odpowiedniego doboru nauczycieli do poszczególnych grup uczniów (*nauczyciel dobry w „wyciąganiu za uszy", który nie radzi sobie w klasie z dyscypliną, prowadzi zajęcia indywidualne, pracuje jako nauczyciel wspomagający w klasie integracyjnej itp*.).
- Szkoły wykorzystują analizy wyników egzaminów zewnętrznych do tworzenia programów naprawczych, m.in. lepsze przygotowanie uczniów do egzaminów, zajęcia pozalekcyjne wyrównujące braki, zajęcia z uczniami zdolnymi (w ramach godzin „karcianych" lub finansowanych z projektów unijnych). Pojedynczy dyrektorzy wskazują także na organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej, na rozwiązania organizacyjne (nauczycielskie zespoły samokształceniowe - lekcje koleżeńskie i lekcje otwarte) oraz na dodatkowe testy próbne (opinia dyrektora gimnazjum: *praca z testem, testem, testem…, próbne egzaminy z Operonem, tony kartek, kserówek*). W jednej wiejskiej szkole podstawowej nauczyciele dobierają zadania do ćwiczenia konkretnych umiejętności uczniów, wykorzystując programy naprawcze przygotowane przez WSiP (dla każdej klasy i każdego ucznia). Programy te udostępniane są również rodzicom. Dyrektorzy nie wspominali o potrzebie doskonaleniu nauczycieli.
- JST pozyskują informacje o wynikach egzaminów zewnętrznych poszczególnych szkół ze strony OKE. W małych gminach przedstawiciele JST otrzymują informacje o wynikach egzaminów zewnętrznych i o EWD od dyrektora szkoły. Nie ukrywają przy tym, że do oceny efektywności pracy szkół biorą pod uwagę wyniki egzaminów zewnętrznych.
- JST nie oczekują od szkół szczegółowych zestawień wyników z egzaminów zewnętrznych - chyba, że wyniki są niskie. Wtedy JST zobowiązują dyrektorów do przeprowadzania szczegółowej analizy i stworzenia programów naprawczych (w skrajnym przypadku: *Gmina zmusza szkoły do przeprowadzania analiz, my mamy inicjatywy*). Natomiast JST oczekują informacji w takiej formie, żeby można było przedstawić ją na posiedzeniu radnym (średnie wyniki szkoły, klas, z przedmiotów). Zdaniem przedstawicieli JST

analizy mają na celu poprawić wizerunek szkoły. Jednak sama analiza nie przekłada się na poprawę efektywności pracy szkoły.
- JST podkreślają samodzielność szkół, nie mają wiedzy na temat podejmowanych przez szkoły działań na rzecz poprawy efektywności kształcenia. Tylko jeden samorząd, który finansuje szkolenia nauczycieli, rozlicza szkoły z uczestniczenia w nich.
- Przedstawiciele mniejszych JST nie wiedzą o możliwości porównywania osiągnięć uczniów na różnych etapach edukacyjnych (m.in. EWD, staniny).

Wykorzystywanie informacji w JST
- JST pozyskują informacje o wynikach egzaminów zewnętrznych ze strony OKE i od dyrektorów.
- W opinii dyrektorów szkół jednostki samorządu terytorialnego wykorzystują wyniki egzaminów zewnętrznych podległych szkół tylko do tworzenia rankingów i rozliczania. Nie wspierają szkół w żaden sposób, raczej utrudniają (zabierają płatne godziny, łączą klasy). Nie zwracają uwagi na kontekst, interesuje ich tylko suchy wynik (opinia dyrektora: *Nie pytają dlaczego, tylko o to, czy nauczyciele poniosą konsekwencje*.). Nie analizują EWD[8].
- JST dbają o wyposażenie i warunki lokalowe w szkołach, a te są wystarczające (zarówno w opinii gminy, jak i dyrektorów). Zwiększono finanse na pomoc psychologiczno-pedagogiczną, natomiast nie dają pieniędzy na zwiększenie godzin zajęć edukacyjnych (możliwości takie dają „godziny karciane", środki unijne). Dyrektorzy wiedzą, że mogą wnioskować o dodatkowe środki na doskonalenie nauczycieli, ale nie wykorzystują tego, co mają. W pojedynczych przypadkach dyrektorzy uzyskali pomoc na konkretne cele, np. gmina sfinansowała wyjazd nauczycieli do szkoły w woj. zachodniopomorskim, która osiąga bardzo dobre wyniki.

Praca nad doskonaleniem efektywności kształcenia
- Zdaniem dyrektorów szkół, w projektowaniu działań podnoszących efektywność kształcenia pomocna byłaby analiza umiejętności według zadań (OKE nie dostarcza szkołom takich informacji).
- Dyrektorzy szkół podstawowych podkreślają, że najbardziej pomocne w doskonaleniu pracy nauczycieli z uczniem na lekcji są wewnątrzszkolne testy diagnostyczne (podobną opinię wyrażali dyrektorzy gimnazjów). Odczuwalny jest brak obiektywnego wskaźnika efektywności pracy szkoły podstawowej (opinia dyrektora: *gdyby było EWD - byłoby najważniejsze*). Dyrektorzy gimnazjów doceniają EWD, ale tylko w jednym z gimnazjów wykorzystuje się roczny kalkulator do szczegółowych analiz, a w jednym w ogóle nie uwzględnia się wskaźnika EWD.
- We wszystkich szkołach przeprowadzane są wewnętrzne testy i egzaminy próbne. Wyniki wstępnych testów analizowane są przez zespoły nauczycielskie ds. analiz, zespoły przedmiotowe, lidera. Testy pochodzą z różnych źródeł (własne lub bezpłatne z wydawnictw). Tylko 2 szkoły podstawowe korzystają z testów odpłatnych.

[8] Nie dotyczy to szkół wielkomiejskich. Powołano tu ośrodek doradztwa wspierający szkoły.

- Zdaniem przedstawicieli JST przeprowadzanie testów próbnych jest wewnętrzną sprawą szkół i ich samodzielną decyzją. Jedna z opinii: *Nie jesteśmy fachowcami od oświaty, jest to inicjatywa szkoły. Robią to, żeby pomóc uczniom, a nie dla gminy*. Jednak w jednej z gmin w wyniku „delikatnej perswazji" wszystkie szkoły podstawowe wzięły udział w badaniach OBUT. Odnotowania wymaga znamienny głos przedstawiciela JST: *Minister powinien wykupić testy i udostępnić dyrektorom. Dyrektor powinien być ukarany, jeśli ich nie wykorzysta. Przecież podstawa programowa jest jedna dla wszystkich.* JST nie czują się upoważnione i kompetentne w organizowaniu dodatkowej diagnozy w szkołach. Jedna z opinii: *Nie jesteśmy pedagogami, to KO powinno zadbać o stronę metodyczną i merytoryczną pracy szkół.*
- W organach samorządowych dostrzegany jest spadek zainteresowania nauczycieli szkoleniami. Szkoły nie wykorzystują w całości pieniędzy otrzymanych na doskonalenie. Niektóre JST oczekują inicjatywy szkół, inne - próbują egzekwować działania naprawcze i rozliczać szkoły, a nawet konkretnych nauczycieli (włącznie z konsekwencjami finansowymi i zwolnieniami z pracy). Szkoły powinny pozyskiwać informacje o losach absolwentów.
- Jednostkom samorządu terytorialnego brakuje wsparcia z zewnątrz, ze strony KO. Na temat projektowania działań podnoszących efektywność kształcenia przedstawiciele JST mówili: *Informacje powinny pochodzić z KO (!), powinni nas ukierunkowywać. My nie wiemy nawet, o co pytać. KO powinno wspierać organy prowadzące!!!* W jednym przypadku usłyszeliśmy: *Dziwi mnie to pytanie, za dydaktykę odpowiedzialne są szkoły*.

Podsumowanie - wnioski z badań

1. W szkołach prowadzone są analizy wyników egzaminów zewnętrznych i osiągnięć uczniów najczęściej przez zespoły przedmiotowe i problemowe, na podstawie informacji przygotowanej przez dyrektora szkoły lub zespół/lidera ds. diagnozy. Analiza zawiera dane ogólne dotyczące szkoły (średnie wyniki szkoły/klas, wskaźniki łatwości obszarów standardów, 3-letni wskaźnik EWD) oraz porównanie z wynikami krajowymi i wojewódzkimi.
2. W wybranych szkołach organizowana jest diagnoza wstępna uczniów przychodzących do klasy IV szkoły podstawowej i do gimnazjów. Wnioski z diagnozy udostępniane są nauczycielom. W miejscowościach gminnych, gdzie funkcjonują szkoła podstawowa i gimnazjum (obok siebie lub w zespole), diagnozę wstępną stanowią informacje o uczniach i ich osiągnięciach, przekazywane między nauczycielami.
3. Wewnątrzszkolny system diagnozy jest bardziej efektywny i skuteczny w szkołach, w których analiza efektywności kształcenia prowadzona jest z udziałem większości nauczycieli przy aktywnym wsparciu ze strony dyrektora.
4. W szkołach o wysokim potencjale uczniów nie prowadzi się szczegółowej analizy wyników egzaminów zewnętrznych i osiągnięć uczniów. Wskaźniki zgodności z modelem teoretycznym są niskie. Można przypuszczać, że sukcesy uczniów wynikają bardziej z ich wewnętrznej motywacji, presji środowiska niż z działań w ramach wewnątrzszkolnego systemu diagnozy.

5. Na podstawie wniosków z prowadzonych analiz wyników egzaminów zewnętrznych i osiągnięć uczniów szkoły budują szkolne i przedmiotowe programy naprawcze. Szkoły, które korzystają z odpłatnych testów diagnostycznych, uwzględniają w programach naprawczych wnioski dotyczące pracy z uczniem i zespołem klasowym. Również wnioski z przeprowadzonych nauczycielskich testów sprawdzających stanowią podstawę do wdrażania zmian w procesie dydaktycznym. W jakim stopniu wdrażane są programy naprawcze i na ile działania te są skuteczne - wymaga to odrębnych badań.
6. Gimnazja nie wykorzystują rocznego Kalkulatora EWD-Plus do wielopłaszczyznowej analizy osiągnięć uczniów. Nie rozpoznają różnic według klas, płci i potencjału uczniowskiego.
7. Około 70% nauczycieli deklaruje, iż są przeszkoleni w zakresie umiejętności analizy i interpretacji wyników egzaminów zewnętrznych, planowania i organizacji diagnozy, budowania testów sprawdzających.
8. Szkoły zachowują samodzielność w organizacji nauczania w ramach godzin lekcyjnych, dodatkowych zajęć dla uczniów słabych i uzdolnionych.
9. Jednostki samorządu terytorialnego zarządzają szkołami, finansują ich niezbędne potrzeby, są zainteresowane wynikami egzaminów zewnętrznych. W gminnych samorządach osobami odpowiedzialnymi za oświatę są najczęściej wyznaczeni urzędnicy (w ich zakresie obowiązków są nie tylko sprawy oświatowe), rzadziej sekretarz gminy lub wójt. W miastach sprawy oświatowe leżą w gestii wydziałów. JST nie czują się kompetentne w egzekwowaniu od szkół działań naprawczych. Odczuwają potrzebę informacji i wsparcia merytorycznego ze strony Kuratorium Oświaty w diagnozowaniu osiągnięć szkół.
10. Wykorzystany w badaniach Teoretyczny Model Szkoły jest modelem autorskim i jako „oczekiwany model" nie w pełni jest doskonały. Jednak w dużym stopniu umożliwił on (i ułatwił) porównywanie odmiennych w funkcjonowaniu wewnątrzszkolnych systemów diagnozy i różnorodnych działań szkół. Zastosowany algorytm wyliczania wskaźnika zgodności z modelem pozwolił na wyskalowanie szkół wg skuteczności działania systemów wewnątrzszkolnych. Zarówno Teoretyczny Model Szkoły, jak i algorytm wskaźnika zgodności z modelem będą podlegały dalszej weryfikacji przy kolejnych badaniach.